

אגדה היום

הרחבות וכיווני מחשבה על אגדות התלמוד סביב הדף היומי >> ד-י כסלו >> בבא מציעא סט-ע

ריבית

רקע

הגמרא עוסקת בענייני ריבית, ולאחר הדיונים ההלכתיים בעניין, עוברת לאגדה. האמרות שלפנינו עוסקות הן בהלוואה בריבית, הן באיסור להיות כנושה.

הכוונה ללימוד עצמי

שאלות

מה החידוש באמירה שמלווים בריבית מפסידים יותר ממה שמרוויחים? האם ללומדי התורה, שומעי לקחו של רבי שמעון, זה לא אמור להיות ברור?
למה דווקא העובר על ריבית חושב את עצמו לחכם יותר ממשה רבנו? האם אי אפשר לומר זאת על כל מי שעובר על מצווה בתורה?

כיווני חשיבה

האמרה הראשונה של רבי שמעון נשמעת פשוטה, ונראה שהמסר שלה ישיר וחד-משמעי. כדי לגעת בעומקה, כדאי לחשוב על האופן שבו הוא בחר להתנסח.

האגדה: בבא מציעא עה ב

תְּנִיָא, רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר: מַלְוֵי בְּרִבִּית, יוֹתֵר מִמָּה שְׁמַרְוִיחִין, מִפְּסִידִין.

וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שְׁמַשְׁימִין מִשֶּׁה רַבְּנוּ 'חֲכָם', וְתוֹרְתוֹ 'אֵמֶת',

וְאוֹמְרִים: אֵלּוּ הָיָה יוֹדֵעַ מִשֶּׁה רַבְּנוּ שְׁהָיָה רוּחַ בְּדַבְּרָה, לֹא הָיָה כּוֹתְבוֹ.

כִּי אֶתָּא רַב דִּימִי, אָמַר: מַנִּין לְנוֹשֶׁה בְּחֻבְרוֹ מָנָה וְיֹדֵעַ שְׁאִין לוֹ, שְׁאָסוּר לְעֵבֵר לְפָנָיו? תְּלַמּוּד לוֹמֵר: (שמות כב) "לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנוֹשָׁה".

רַבִּי אָמִי וְרַבִּי אָסִי דְאָמְרֵי תְרוּיָהוּ: כְּאֵלּוּ דְנוּ בְּשָׁנֵי דִינִין, שְׁנַאֲמַר: (תהלים סו)

"הִרְכַּבְתָּ אֲנוֹשׁ לְרֵאשֹׁנוּ, בָּאֲנוּ בְּאֵשׁ וּבַמִּים".

(הגרסה המנוקדת - מתוך אתר "דעת")

לחשוב מעבר לכיס העליונה בסו"ה

אני חושבת שנלווה לו את הסכום שהוא ביקש. גם אני חושב. זה ישתלם לנו, אנחנו הרי נעזרים בשירותיו לעתים קרובות, אז אם נלווה לו עכשיו... לא שאלתי אם זה משתלם. אני רוצה להלוות לו כי הוא צריך הלוואה.

מה הבעיה להגיד שזה גם משתלם?

רבי שמעון בר יוחאי מביע את דעתו על מלווים בריבית במשפט קצר. המשפט כולל שני חלקים – אמרת מוסר פשוטה וישירה, וביקורת אירונית ועוקצנית. כל אחת מהן די מובנת, ויכולה לעמוד בפני עצמה, אבל שתיהן יחד מגדירות, אולי, את הבעיה העיקרית אצל המלווים בריבית. החלק הראשון נשמע פשוט, כאמור: ודאי שמי שעובר עבירה, הפסדו גדול משכרו. כיוון שבמסר קשה לראות חידוש, כדאי להתבונן על אופן הניסוח שלו. הוא מנוסח כעין ייעוץ כלכלי: באפשרות א תרוויח סכום נאה, אבל בגלל הסיכון הגדול שבה עדיף ללכת על אפשרות ב. צירוף המילים "יותר" "מרוויחים" ו"מפסידים" מתאים לפרוספקט של הבנק שמציע לכם תכנית חיסכון חדשה. האם רשב"י הפך ליועץ כלכלי? לא, אבל הוא מכניס את עצמו לראש של קהל היעד שאליו הוא פונה.

נראה שבעיני רשב"י, אנשים שנכשלים דווקא בריבית – כלומר מלווים כסף באופן שניב להם רווח – הם אנשים שמחפשים את הרווח, את הכדאיות, את האופציה המשתלמת יותר. הם מודדים כל דבר לפי הכסף שהוא מכניס. אפשר לנסות

לדבר איתם על ערך הנתינה ללא תמורה, אבל זו אינה השפה שלהם. צריך לדבר איתם בשפת הרווחים: אתם חושבים שאתם מרוויחים מהעסקה הזאת, אבל הנזק שהריבית תסב לכם הופך את העסקה לבלתי משתלמת. קחו זאת בחשבון.

אחרי שרשב"י מדבר בשפת הרווחים, הוא לועג לה. מי שמלווה בריבית, מתוך מחשבה שזה רווחי יותר, אומר בעצם שהתורה אינה משתלמת. סביר שהוא לא ינסח זאת בפירוש, אבל זו המחשבה הבלתי מודעת שעומדת ברקע של פעולותיו המנוגדות לתורה: יש בעיה כלכלית עם המצווה שקיבלנו, ולכן היא כנראה אינה רלוונטית. בפשטות, האמירה מכוונת כלפי אנשים שחטאם העיקרי הוא ההלוואה בריבית, משמע שאין להם בעיה עם עבירות אחרות. התורה מצווה על תפילין? חשוב מאוד. כשרות? ערך רוחני עליון. אבל כשזה מגיע לכיס – הראש הכלכלי חייב לבדוק אם מרוויחים מזה, ואם לא – השיקולים הכלכליים גוברים. בראש כזה לא עולה האפשרות שניתנו לנו גם מצוות שפוגעות ברווחים, אבל הן חלק ממערכת ערכים רוחנית ומוסרית ברמה גבוהה; הערכים האלה אינם תופסים מקום אצלו בתודעה.

בעיה זו אינה מאפיינת רק מלווים בריבית. היא עלולה לצוץ בכל מקרה של התנגשות בין תורה לכסף, ובין מערכת ערכים לשיקולים כלכליים. הגיוני שברוב המקרים לא תהיה פגיעה בכיס, אבל השאלה היא אם אנחנו מסתכלים רק על הכיס – או מסוגלים להגביה את מבטנו גם מעליו.

עונש עם ריבית

מכירת האצבע

חתם סופר (בחיידושו לתלמוד)

יותר ממה שמרוויחין מפסידין: כי כל עבירות שבתורה אינו מפסיד בעונשו יותר ממה שהרויח, כי הקדוש ברוך הוא משלם מדה במדה. ואם כי בלי ספק הפסד עבירה הוא יותר משכרה, מכל מקום הכל במדה ובמשקל לפי הראוי לאותו החטא, כי הקדוש ברוך הוא נפרע במדה. מה שאין כן במלוי בריבית, נפרע מהם יותר ממה שמרוויחים; כי הקדוש ברוך הוא פורע להם כמדתם, שגם הם נפרעים מהלוה יותר ממה שלוה.